

De adel en de nazi's

Stephan Malinowski

De adel en de nazi's

De collaboratie van de Duitse keizerlijke familie

Vertaald uit het Duits
door Gerrit Bussink en Izaak Hilhorst

Nieuw Amsterdam

À Béatrice

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door ondersteuning van het Goethe-
Institut

Oorspronkelijke titel *Die Hohenzollern und die Nazis*. Propyläen,
imprint van Ullstein Buchverlage GmbH, Berlijn

© 2021 Ullstein Buchverlage GmbH, Berlijn

© 2022 Nederlandse vertaling Gerrit Bussink en Izaak Hilhorst /
Uitgeverij Nieuw Amsterdam

Alle rechten voorbehouden

Omslagontwerp Nico Richter

Omslagbeeld © John C.G. Röhl

Kaarten en grafiek © Peter Palm, Berlijn

Foto auteur © Manfred Thomas

NUR 686/689/698

ISBN 978 90 468 2993 6

www.nieuwamsterdam.nl

Inhoud

Voorwoord – door Beatrice de Graaf 9

Inleiding 11

EERSTE HOOFDSTUK

De Hohenzollern in ballingschap 21

Filialen van de contrarevolutie (1918-1923)

De heldendood van de keizer – Vlucht en vloek – Desertie en innerlijke offergang – Contacten met de contrarevolutie – Monarchistische bakens – Eenden en contrarevolutie: Doorn – ZMZ: Zijner Majesteits Zienswijze – De nieuwe ‘keizerin’ – Parallele wereld en glazen huis – Lichtend bak en vaandels – Eilandbewoner: de kroonprins op Wieringen – Gedeclasseerden aller klassen – Kroonprins tegen keizer – Een gemoderniseerde keizer – De lachende man – Damesbezoek – Concurrerende beelden
Slotsom: de heruitvinding van de kroonprins

TWEEDE HOOFDSTUK

Guerrilla 101

De Hohenzollern tegen de republiek (1923-1931)

De bruggenbouwer: Gustav Stresemann – De it-boy: aandacht als hulpbron – Aanval door de rechtse nationalisten – Republikeinse Cassandra-voorspelling – Activa – De mislukte onteigening – Vorstelijke zwendelaars – Angsthazen en parasieten – Guerrilla in Potsdam – Schone schijn – De weg naar rechts
Slotsom: de contrarevolutie en de nationaalsocialistische beweging

DERDE HOOFDSTUK

Bijna koning 194

De Hohenzollern in 1932

Oppositie of collaboratie – Rijkspresident kroonprins Wilhelm –
Toenadering – De kroonprins als propagandist bij de verkiezingen – Een
vergeefse oproep? – Betrokkenheid bij SA en SS – Grenzen aan de
toenadering – Hitler en Schleicher: denkbeeldige opties –
Nationaalsocialisten tegen Hitler? – Een monarchistisch alternatief? –
Monarchie zonder monarch – Vader en zoons – Twee koninginnen – De
Hohenzollern niet welgezend – De onmogelijke restauratie – De koning die
in de berg slaapt – De hoop op een leider
Slotsom: de kroonprins als signaalfiguur

VIERDE HOOFDSTUK

Het brekende kader 266

De Hohenzollern in 1933

Leidmotieven na 1945 – ‘Strange Things Happen in Germany’: twee
lijkkisten in Berlijn – Maskerade: twee lijkkisten in Potsdam –
Interpretaties van een encenering – Potsdam is overall –
Damesprogramma: Cecilies Dag van Potsdam – Potsdam voorbij – Het
verversen van de volbloeden – Tijgerjager en bouwvakker: strijd om het
leiderschap – Reclame in het buitenland – Actieve steun aan het rechtse
milieu – De eeuwige parade: codes van de militaire clans – Rechts tegen
rechts: de grenzen van de collaboratie
Slotsom: reclame voor het Derde Rijk

VIJFDE HOOFDSTUK

Afgroenden 340

De Hohenzollern in het Derde Rijk (1934-1945)

De ont koppeling – Moordenaars en claqueurs: 30 juni 1934 – Afspraken –
Onderwerping en veiligstelling van het bezit – Onbenut tegencharisma –
Verzet u niet: de Hohenzollern en de 20e juli
Slotsom: de Hohenzollern hebben het verzet weerstaan

ZESDE HOOFDSTUK

Tragedie en klucht 405

De Hohenzollern en de republiek sinds 1945

Uit de as herrezen: de Hohenzollern en het einde van de oorlog –
Hofhouding en boulevard – Het enige wat niet veranderde: het conflict
over Huis Doorn – Koninklijke restanten – Rebranding: monarchie voor
democraten – De 20e juli als levensbron – Het verleden als een warm
vuurtje – De ontwikkeling van het Hohenzollerndebat – Een archeologie
van de zelfbeschrijving – Waanzin: het uur van de advocaten
Slotsom: de terugkeer van de twintigste eeuw

SLOT 485

Opportunisten en collaborateurs – Het ontbrekende alternatief –
Denkbeeldig verzet – Narratieven

Dankwoord 495

BIJLAGEN

Noten 499

Bronnen en literatuur 587

Fotoverantwoording 614

Personenregister 616

Voorwoord

Door Beatrice de Graaf

Wat moeten we nog met keizer Wilhelm II, de Duitse keizer die we in Nederland vooral kennen van zijn vlucht over de grens in 1918 en zijn gedwongen ballingschap in Huis Doorn? Huis Doorn is inmiddels een trekpleister geworden voor eenieder die nog iets van keizerlijke hofallure in zakformaat wil ervaren. De inrichting van Huis Doorn trekt jaarlijks duizenden bezoekers die er de prachtige schilderijen, serviezen en snuisterijen komen bewonderen die keizer Wilhelm II uit zijn paleizen en Potsdam meenam. Doorn is bovendien een historisch landgoed, ingericht in idyllische Engelse landschapstijl, waar rondom het oude middeleeuwse slot in de zomermaanden regelmatig historische festivals met ‘levende geschiedenis’ worden georganiseerd.

Ook is er sinds 2014 een informatieve tentoonstelling over de Eerste Wereldoorlog te bezoeken. Maar verder is keizer Wilhelm II vooral folklore: hij werd in Nederland al bij zijn aankomst (behalve als diplomatiek probleem) nauwelijks serieus genomen, en door koningin Wilhelmina als controversieel en lastig sujet in Amerongen en later in Doorn vakkundig genegeerd.

Toch woedt er sinds 2019 in Duitsland een heuse ‘Historikerstreit’ over de betekenis van de Hohenzollerns in de geschiedenis, in het bijzonder over hun band met de nationaalsocialisten en het Hitler-regime. De focus ligt daarbij vooral op keizer Wilhelm II en zijn zoon, kroonprins Wilhelm von Preußen. Frontlijngevechten tussen historici hebben we in Nederland minder dan in het oostelijke buurland. Ze worden hier ook minder waargenomen. Maar met de verschijning van dit boek en de publicatie *De keizer en Het Derde Rijk. De familie Hohenzollern en het nationaalsocialisme* (2021), die verscheen naar aanleiding van de tentoonstelling ‘De keizer en het Der-

de Rijk' in Huis Doorn, is de controverse over de rol van keizer Wilhelm II en zijn familie ook in Nederland aangekomen.

Waar gaat de controverse precies over, en wat is de rol van dit boek daarbij – en waarom is het zo goed dat dit boek nu ook in het Nederlands is vertaald?

De Hohenzollerncontroverse gaat in Duitsland over de vraag hoe ex-keizer Wilhelm II en zijn familie zich in het interbellum tot het opkomend nationaalsocialisme hebben verhouden. Hebben de voormalige keizer en zijn zoons zich wellicht voor het karretje van Hitler en de zijnen laten spannen, en hebben ze hun 'symbolisch en monarchistisch kapitaal' (een treffende term van Malinowski) misschien zelfs bewust in gezet om de nazi's te helpen hun machtsbasis uit te breiden?

De reden waarom deze vraag vanaf 2019 ineens weer tot een (kleine) Historikerstreit heeft geleid is minstens zo interessant. Dat heeft namelijk te maken met de manier waarop het huidige Hoofd van het Huis Hohenzollern, Georg Friedrich von Preussen, zijn 'huis' probeert heruit te vinden. Deze prins von Preussen is de achterachterkleinzoon van Wilhelm II. Hij mag formeel die adellijke titel niet meer dragen, maar wordt toch dikwijls zo aangesproken en beschreven, en dat laat hij zich welgevallen. Sterker nog, Georg Friedrich legde in 2014 een claim op tafel bij de Duitse overheid waarin hij teruggave van tal van roerende en onroerende bezittingen eiste die na 1945 waren geconfisqueerd. Daaronder ook de eis tot ingebruikname van slot Cecilienhof in Potsdam. Aanvankelijk vonden die onderhandelingen achter de schermen plaats, maar omdat er geen schot in de gesprekken kwam, bracht een Brandenburgse minister van Financiën (lid van de partij Die Linke, waar sowieso niet zoveel sympathie voor de Hohenzollerns bestond) de kwestie naar buiten. Inmiddels zijn de onderhandelingen definitief gestrand en is de zaak voor de rechter beland.

En dat brengt ons bij de reeds genoemde Historikerstreit. Want Georg Friedrich heeft alleen recht van spreken als hij hard kan maken dat zijn familie, in het bijzonder de ex-keizer en de ex-kroonprins, tussen 1918 en 1945 'dem nationalsozialistischen System keinen Vorschub geleistet haben'. Dat wil zeggen, dat de Hohenzollerns de nazi's niet hebben geholpen bij de vestiging en uitbreiding van hun macht. En over die vraag hebben inmiddels tal van Duitse en buitenlandse historici van naam en faam zich gebogen. Dat

Georg Friedrich meerdere historici die het waagden zich in deze discussie over claims en vermeende ‘Nazi-Verstrickung’ te mengen met dagvaardingen en aanklacht wegen smaad bestookte, maakte het debat er niet beter op.

De vraag naar het aandeel van de Hohenzollerns in de opkomst van het Derde Rijk is ingewikkelder dan het lijkt, omdat de Hohenzollerns immers na 1918 geen formele macht meer hadden. De keizer was naar Nederland gevlucht en was in Duitsland alleen nog aanwezig in het juridische gevecht om zijn vele bezittingen. Dus hoe konden de Hohenzollerns hun vermeende ‘macht’ dan hebben misbruikt?

Op die vraag heeft de historicus Stephan Malinowski het meest uitgebreide en overtuigende antwoord gegeven tot nu toe. Dat antwoord ligt nu voor ons in boekvorm. Maar eerder al zette Malinowski zijn argumenten in een rapport (*Gutachten*) uiteen, dat hij schreef in opdracht van de Brandenburgse autoriteiten. Die wilden immers weten waar ze stonden in de onderhandelingen. De bekende Britse historicus Christopher Clark, die aanvankelijk op verzoek van de familie Hohenzollern ook een rapport had geschreven (in 2011) dat veel milder uitviel, stelde op grond van Malinowski’s onderzoek zijn mening bij. Malinowski vond zoveel nieuwe bronnen dat hij aannemelijk kon maken dat niet alleen de ex-kroonprins maar meer familieleden hun aanzienlijke symbolische macht en aanhang die ze nog steeds hadden in Duitsland inderdaad welbewust en effectief hebben ingezet als slippendragers van Hitler.

De onderbouwing van dat argument vinden we in dit boek terug. Malinowski neemt ons mee op een fascinerende rondreis langs alle stadia van de woelige Duitse geschiedenis vanaf het einde van de Eerste Wereldoorlog tot aan het juridische steekspel tussen de Hohenzollerns en de Duitse Bondsrepubliek (en belicht overigens ook het geschil met de Nederlandse staat over teruggave van Huis Doorn!). Steeds laat hij zien dat de Hohenzollerns zich niet mee lieten voeren met die roerige geschiedenis maar keihard probeerden hun eigen positie veilig te stellen of terug te veroveren. Dat ging niet alleen om bezittingen of om een terugkeer van de kroon, maar ook om ideologie. De leiders van het huis Hohenzollern kozen in de jaren 1918-1945 weloverwogen tegen de democratie en voor uitbreiding van het naziregime. Ze waren volgens Malinowski posterboys voor het Derde Rijk.

Het lijkt erop dat Georg Friedrich inmiddels zijn strijd heeft gestaakt. Hij heeft in 2021 publiekelijk aangegeven dat hij het historische debat niet had moeten saboteren, en dat dat debat in alle openheid (en dus zonder juridische aanklachten) gevoerd moet kunnen worden. Toch zal uiteindelijk de rechter een eindoordeel moeten vellen, want de Hohenzollern-claims op teruggave van hun bezittingen zijn niet teruggetrokken en zullen door de rechtbank Potsdam moeten worden beslecht.

Ik kan me niet voorstellen dat de betrokken rechters dit boek niet zullen gebruiken. Voor iedereen die zelf wil weten hoe het zit, hoe de geschiedenis wordt ingezet als wapen (voor of tegen de Hohenzollerns), hoe aristocratisch oudrechts het nationaalsocialistische nieuwrechts van legitimiteit voorzag, en hoe moeilijk het is voor tijdgenoten om die sluipende ondermijning van de democratie te doorzien, moet vooral dit boek lezen.

Inleiding

Op een dag in de herfst van 1923 begon een lid van de hoge Duitse adel in een sportauto aan een lange reis, die hem van zijn ballingschap op het Nederlandse eiland Wieringen naar een op zo'n duizend kilometer naar het oosten gelegen renaissancekasteel in Silezië voert. Daags voor hij huiswaarts keert schrijft hij nog een brief, vol vertrouwen over de toekomst van de Hohenzollern.

Wilhelm Prinz von Preußen, voormalig kroonprins van het Duitse Rijk, stuurt die brief op 9 november 1923 aan zijn vader, voormalig keizer Wilhelm II, die eveneens in Nederland in ballingschap is gegaan. Een paar uur daarna verlaat hij het Nederlandse eiland, waar hij bijna vijf jaar heeft gewoond, richting Duitsland.

Dezelfde dag schrijft een *homo novus* die zich in het Beierse Uffing am Staffelsee schuilhoudt zijn politieke testament en overweegt, na het mislukken van zijn ambitieuze plannen, zelfmoord te plegen. Twee dagen later wordt hij gearresteerd.

Het is de dag waarop in München de leider van een radicaal-rechtse splinterpartij voor de Feldherrnhalle samen met andere radicaal-rechtse putschisten in een regen van kogels van de ordehandhavers tegen de grond gaat. Daarmee mislukt een van de eerste pogingen om een eind te maken aan de republiek. Voor buitenlandse kranten zijn beide gebeurtenissen voorpaginanieuws: de terugkeer van de kroonprins en de putsch in München.

Op dat moment bestaat er geen enkel verband tussen die twee gebeurtenissen of de beide hoofdfiguren. De hier tezelfdertijd opererende tegenstanders van de republiek zijn sociaal en cultureel gezien afkomstig uit twee tegenpolen van de samenleving, uit twee totaal verschillende milieus. Een van de weinige overeenkomsten tussen de voormalige Pruisische legerlei-

der en de voormalige Oostenrijkse korporaal is de gelijktijdigheid van het ongelijktijdige: het gelijktijdige begin van een lange mars tegen de republiek. Hun uitgangspositie had niet verschillender kunnen zijn. De betekenis van beide gebeurtenissen is op dat moment nog niet duidelijk. Dat de monarchie weinig meer dan het verleden en de nationaalsocialistische beweging de toekomst heeft, is op dat moment nauwelijks voorstelbaar.

In dit boek wordt de geschiedenis verteld van de toenadering tussen de milieus van Wilhelm Prinz von Preußen en dat van Adolf Hitler, het is de geschiedenis van het ontstaan van de collaboratie tussen twee verschillende groepen en milieus binnen antirepublikeins rechts. Die geschiedenis wordt verteld vanuit het perspectief van de familie Hohenzollern,¹ tot haar val in november 1918 een van de machtigste families van Europa. Daarbij richten we onze blik op drie generaties: die van de laatste keizer (1859-1941), die van zijn oudste zoon (1882-1951), de kroonprins dus, en ten slotte die van de zes kinderen van de kroonprins, van wie zijn tweede zoon, Louis Ferdinand (1907-1994) het grootste historische gewicht toekomt. De voormalige kroonprins is het analytische en narratieve middelpunt van dit als groepsportret en karakterstudie opgezette verhaal.

Van het voorbeeld van Frankrijk na 1789 kunnen we leren hoe een tijdens de revolutie uiteengevallen adel zichzelf in een 'ont-adelde samenleving' moet heruitvinden en positioneren en zijn plaats moet zien te vinden tussen aanpassing en contrarevolutie.² Datzelfde geldt na 1918 ook voor de van hun macht beroofde Duitse vorstenhuizen, die door de revolutie bijna van het ene moment op het andere de functies en rollen verliezen die ze in de loop der eeuwen hebben aangeleerd. Daarom moet het verhaal gaan over de reacties op de in Duitsland doorslaggevende keerpunten van 1918, 1933, 1945 en 1990, die telkens immense aanpassingen en nieuwe avatars noodzakelijk maakten om het zelfbeeld van de familie en haar op dat moment fungerende 'Hoofd van het Huis', zoals hij in het adellijke jargon heet, aan het grote publiek te presenteren.

Zoals steeds in de geschiedenis van de adel zijn naast feiten dus ook de patronen en technieken van hun presentatie van het grootste belang. Onderdeel daarvan zijn specifieke adellijke vormen van herinnering en presentatie, burchten, kastelen, jachtgronden en memoires, maar ook hun adviseurs, door de familie betaalde of zich bij de familie aandienende journalisten, ju-

risten, historici, beleggingsadviseurs, schrijvers van rapporten en pamfletten, consultants, ghostwriters, spindoctors en pr-adviseurs.

De kloof tussen de persoon en de publieke figuur is bij de adel groter dan bij andere groepen, en voor koningen en troonopvolgers is hij maximaal. Elke niet puur biografische beschrijving zal aan de publieke figuur meer betekenis toekennen dan aan de persoon. Het creëren van de figuur gebeurt met een krachtig apparaat en met de methoden van moderne propaganda, maar meer nog door de manier waarop het publiek ernaar kijkt en het interpreteert.

Heinrich Heine schreef ooit dat de adel alleen bestaat als je erin gelooft. Dat klopt maar voor de helft, omdat de diverse machtsmiddelen waarover de adel beschikte even reëel als hardnekkig zouden blijken, zoals menig spottende republikein, die het afscheidslied voor de adel te vroeg had aangeheven, aan den lijve ondervond.

Na 1918 zien we trouwens dat miljoenen Duitsers nog altijd geloven in het voortbestaan van adel en koningen. Het is dan ook geen toeval dat in het theater de koning ‘door de anderen’ moet worden gespeeld, en de adel kan het in geen geval stellen zonder presentatie, ornament en illusie. Ook als je de adel als illusionisten wilt zien, moet weer de nadruk worden gelegd op de rol van het publiek. Het hangt van de omstandigheden, het pr-werk en de zienswijze van het publiek af of een troonopvolger of iemand die tot leider moet worden gestileerd belachelijk wordt gevonden of als bovenaardse Messias wordt beschouwd.

Ook om die reden moet hier, naast een groepsportret van drie generaties tussen 1918 en nu, ook de geschiedenis van de communicatie tussen de familie Hohenzollern en het grote publiek worden geschreven. Zowel het begin als het eind van dit verhaal laat de immense emotionele energie zien waarmee de familie en de naam Preußen wordt verbonden of die daarop wordt geprojecteerd. De adel mag dan meer dan honderd jaar geleden zogenaamd zijn afgeschaft, na 1918 was de belangstelling van de miljoenen waarnemers, die de adel een prominente positie toekennen en voorzien van een nooit geheel opgebruikt symbolisch kapitaal, de belangrijkste bron van zijn macht.

Natuurlijk stond de familie op het moment dat het keizerrijk als een kaartenhuis instortte meer ter beschikking dan alleen de verbeelding van het

De vier zonen van het kroonprinselijk paar achter een machinegeweer tijdens de Eerste Wereldoorlog.

grote publiek. Midden in de oorlog is in de Neuer Garten in Potsdam slot Cecilienhof klaar om te worden betrokken. Symbolisch wordt de verhuizing van de kroonprinses gecombineerd met de doop van het jongste kind. De doop vindt plaats op 9 november 1917, precies een jaar voor de ineenstorting. ‘Gezien de ernst van de tijd [...] werd de doop in kleine kring voltrokken.’³ En dus zonder de pracht en praal waar het keizerrijk in de hele wereld om werd bewonderd en bespot.

Cecilienhof was het beoogde domicilie van de kroonprins en zijn echtgenote Cecilie Herzogin zu Mecklenburg, maar voor de oorlog begon was Cecilienhof alleen nog het tussenstation voor een prins en zijn familie, die omstreeks 1914 op het toppunt van haar macht stond. In het grillige verloop van het in de wereldgeschiedenis belangrijke jaar 1917 staan Duitse onderzeeboten, in elk geval in de ogen van de marineleiding, op het punt het Britse Empire en de Amerikaanse industriegigant in de grond te boren. Aan het oostfront is de oorlog militair gezien gewonnen, en het als ‘Ober Ost’ gemarkeerde, reusachtige bezette gebied wordt voorbereid op een bijna koloniale onderwerping, uitgevoerd door officieren en organisatoren, iets wat zich vijftig jaar later zal herhalen.

De kroonprins, van wie de pers verzekert dat hij voor de doop slechts kortstondig ‘uit het veld van het front’ naar Potsdam is gekomen, staat in die tijd in elk geval formeel aan het hoofd van de grootste legergroep van het Duitse leger. De krijgshaftige houding van de familie wordt symbolisch on-

Viktoria Luise, de dochter van de keizer, en kroonprinses Cecilie in commandeursuniform, ansichtkaart uit 1912.

derstreept door motieven uit de Pruisische traditie, die prinsessen presenteert in militaire uniformen en de vier zoontjes van de kroonprins op ansichtkaarten achter een machinegeweer.

Terwijl de hele familie in elk geval symbolisch deelnam aan de oorlog, wordt het nieuwe, naar Engelse voorbeelden gebouwde slot ingericht voor de tot troonopvolger opgeleide erfgenaam van zijn vader. Als Duitsland de oorlog had gewonnen, was hij waarschijnlijk een van de machtigste mensen ter wereld geworden. Dat was het vanzelfsprekende plan waarmee Wilhelm von Preußen was opgegroeid en waarvoor hij was opgeleid.

Centraal in dit boek staat de vraag naar de houding van de familie Hohenzollern tegenover de republiek en het nationaalsocialisme. De afgelopen tien jaar, sinds vanuit kringen binnen de familie voor het eerst een gerenommeerd historicus opdracht kreeg een rapport over dat onderwerp te schrijven, is in het kader van de eisen tot schadevergoeding van het huidige Hoofd van het Huis aan het adres van de overheid de kwestie van de houding van de laatste kroonprins tegenover het nationaalsocialisme aan de onverdiende vergetelheid ontrukkt. Daarbij hebben de logica en de spelregels van het juridische debat de blik beperkt tot één figuur, waardoor complexe historische vraagstukken in een dwangbuis van binaire opties zijn geperst. Vanuit juridisch oogpunt is dat misschien even zinvol als noodzakelijk.

Toch zal elke historicus de individuele figuur terugplaatsen in het milieu

waar hij thuishoort. Dat zal in dit boek ook gebeuren. De vraag over de kroonprins leidt daarom zowel naar zijn familie als naar de kern van het conservatieve en antirepublikeinse milieu. Over de figuur valt niet zinvol te discussiëren zonder hem te plaatsen in de brede context van de Duitse contrarevolutie sinds 1918.

Het uiteenvallen van een van de machtigste families van Europa maakt deel uit van een revolutie die de adel verschillende keren een vredesaanbod heeft gedaan, dat echter nooit werd geaccepteerd. Deze observatie gaat samen met de vraag of de revolutie in 1918 de mogelijkheid had republikeinse principes consequenter door te zetten. Omdat de figuur onvermijdelijk leidt naar de adel, waar betrekkelijk weinig onderzoek naar is gedaan, dient zich hier bovendien een zijpad aan naar het milieu van rechts Duitsland dat vanaf de hoofdwegen van het onderzoek van de Weimarrepubliek slechts zelden wordt ingeslagen.

Ook na 1918 is de geschiedenis van de familie zeker geen *terra incognita*. Over de kroonprins, de Hohenzollern en de geschiedenis van de adel in bredere zin sinds de 'afschaffing' ervan, bestaat een hele reeks oudere⁴ en recentere⁵ studies. Toch valt niet eenvoudig te zeggen waarom de Hohenzollern en de adel in het algemeen nauwelijks voorkomen in de grote studies over de Weimarrepubliek en het Derde Rijk.

In de eerste plaats werd de adel na 1918 als 'afgeschaft' beschouwd, in de tweede plaats heeft de sociale geschiedwetenschap zich geconcentreerd op dynamische groepen en zag ze de adel als een statisch fenomeen, in de derde plaats neigt de geschiedenis er zoals bekend toe zich te concentreren op de overwinnaars. De overwinnaars van politiek rechts in de Weimarrepubliek waren de nationaalsocialisten, en zij hebben alle andere groeperingen steeds sterker overheerst. Vanuit het perspectief van 1941, een van de onvermijdelijke verdwijnpunten van de Europese twintigste eeuw, verschrompelt de betekenis van een gevallen vorstenhuis tot een voetnoot.

Vanuit het perspectief van het jaar 1920 of 1932 is dat echter niet het geval. Voeg daaraan toe de kijk op de wereld van de kant van de republikeinse overwinnaars, dus de optiek van 1918 en 1945: de adel en de Hohenzollern bleven voor de meeste republikeinen een ondoorgrondelijke, moeilijk te interpreteren groep, een 'exotische indianenstam', zoals Heinrich Laube, literair vertegenwoordiger van Junges Deutschland, het republikeinse credo al in 1830 samenvatte.⁶ Over het algemeen wisten de toonaangevende de-

mocraten en republikeinen zich niet tot deze groep en tot hun leefwijze, waarden en tradities te verhouden. Spot, onbegrip, bewondering en ressentiment kunnen tot op de dag van vandaag een mix vormen die niet erg verschilt van de publieke waarneming in de jaren twintig van de vorige eeuw.

Daar komt nog bij dat historici de laatste decennia op goede gronden verregaand afscheid hebben genomen van een fixatie op zogenaamd grote persoonlijkheden. In de achteruitkijkspiegel van de grote politiek- en cultuurhistorische studies over de Weimarrepubliek – zelfs als het gaat om de beste studies over politiek rechts – zat de zogenaamd afgeschafte adel om die reden altijd in de dode hoek.

Het feit dat de adel na 1945 meestal onder de radar van de historici bleef en slechts zelden systematisch werd bestudeerd, komt op verbluffende wijze overeen met de waarneming van de republikeinen uit de Weimarperiode die de machtsbronnen van een zogenaamd niet meer bestaande groep veelvuldig onderschatten. Republikeinen neigen ertoe parlement en krant belangrijk te vinden. Voor de communicatie binnen de adel kunnen bals, dra-verijen, casino's en jachtgezelschappen echter minstens even belangrijk zijn. Omdat de grote invloed van de 'in de grondwet niet voorziene'⁷ prinses, landgoederen, clubs, fazantenjachten, discussiegroepen en netwerken slechts door een enkeling goed werd begrepen, bleef die invloed tot de machtsoverdracht van 1933 en nog lang daarna groot.

De zes hoofdstukken van dit boek gaan over honderd jaar communicatie tussen de politiek relevante leden van de familie en het grote publiek, ze beschrijven hun posities binnen het antirepublikeinse milieu, hun houding tegenover de nationaalsocialistische beweging, hun arrangementen met de nationaalsocialistische staat en hun pogingen om na 1945 aan de Bondsrepublikeinse samenleving een eigen versie van hun geschiedenis te vertellen. Het boek begint met het einde van de Eerste Wereldoorlog en leidt van daar naar de twee plaatsen van de nieuwe oriëntatie die niet alleen geografisch gezien buiten de grenzen van de Weimarrepubliek lagen.